

УДК 261.5

Ігор КОВАЛЬ, Роман ПАХОЛОК

СТУДЕНТСЬКА НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА РОБОТА В СИСТЕМІ ЧОЛОВІЧОЇ БОГОСЛОВСЬКОЇ ОСВІТИ ГАЛИЧИНИ (1029–1939 роки)

У статті висвітлюється історія становлення студентської науково-дослідницької роботи в контексті реформи чоловічої богословської освіти в Галичині (1929–1939), започаткованої митрополитом А. Шептицьким і розгорнутої отцем-доктором, ректором Богословської академії у Львові Й. Сліпим. Показано її значення для української церкви загалом, а також для вітчизняної педагогіки зокрема.

Ключові слова: академія, Андрій Шептицький, "Богословія", Галичина, Йосиф Сліпий, наука, освіта, реформа, семінар.

И. Коваль, Р. Пахолук. Студенческая научно-исследовательская работа в системе мужского Богословского образования Галичины (1029–1939 годы). В статье освещается история становления студенческой научно-исследовательской работы в контексте реформы богословского образования в Галичине (1929–1939), начатой митрополитом УГКЦ А. Шептицьким и развернутой ректором Богословской академии во Львове, доктором-теологом И. Слепым.

Ключевые слова: академия, Андрей Шептицкий, "Богословия", Галичина, Йосиф Слепой, наука, образование, реформа, семинар.

I. Koval, R. Paholok. Student scientific research work in the system male theological education Galicia (1029–1939 years). The article covers the history of formation of students' scientific research work in the context of reformation of theological education in Galicia /1929–1939/, started by metropolitan A. Sheptytsky and developed by father-doctor, rector of Lvov Theological Academy J. Slipyj. The importance of this academy for the Ukrainian Church in general is revealed and specifically for national pedagogy.

Keywords: academy, Andriy Sheptytsky, "Bogoslovia" (theology), Galicia, Josyf Slipyj, science, education, reformation, seminar.

Meta: спроба висвітлити основні етапи організації студентської наукової

роботи в Богословській академії у Львові (1929–1939), показати специфічні риси підготовки студентів-богословів до самостійної наукової праці, методи поглиблення знань з окремих предметів і вироблення широких поглядів на важливі богословські питання.

Унікальний історичний момент у долі українського народу, який припав на період між двома світовими війнами, поклав на Богословську академію у Львові функції найвищої школи в тодішньому духовному житті нації. Фактично, виконуючи роль українського університету, заклад загартував молоду генерацію священнослужителів Галичини повсякденно трудитись задля утвердження у світі авторитету української нації і розвитку вітчизняної науки.

У радянській історіографії та історії української педагогіки проблема вивчення студентської науково-дослідницької роботи в системі богословської освіти Галичини була повністю замовчувана з огляду на вороже ставлення офіційної влади та комуністичної ідеології до УГКЦ та всіх її інституцій. Українська діаспора, у середовищі якої перебувало чимало вихованців та окремі викладачі Львівської Богословської академії, спільними зусиллями уклала монументальний тритомний збірник "Світильник Істини" (1971–1976–1983) під загальною редакцією П. Сениці, до якого ввійшли джерела і матеріали, що дають змогу прослідкувати головні етапи становлення наукової роботи студентів-богословів у міжвоєнний період [20; 21; 22].

Повнокровне дослідження цієї важливої сторінки в історії вітчизняної освіти, педагогіки і науки розпочалося після відновлення української державності 1991 року. Загальну оцінку становлення богословської освіти в Західній Україні знаходимо в наукових працях М. Гайковського [2, 32–48], Л. Генік [4, 59–61], М. Марусина [10, 40–90]. Церковних істориків особливо цікавила постать ключової фігури у здійсненні освітньої реформи в Галичині, отця-ректора Богословської академії Йосифа Сліпого. Тому його організаторський, науковий і педагогічний внесок у залучення найкращих наукових сил студентства до са-

мостійної дослідницької роботи частково осмислено в монографічному дослідженні О. Гриніва [5] та фахових статтях Е. Бистрицької [1, 106–115], В. Гаюка [3, 27–36], І. Дацька [6, 78–89], В. Лаби [7, 7–12], М. Солов'я [13, 185–198]. В окремих наукових роботах проаналізовано вклад натхненника освітньої реформи – митрополита УГКЦ А. Шептицького, зокрема, студентів академії в розвиток богословської науки, а також І. Гринюха, В. Ленцика, А. Пекаря.

Отже, можемо констатувати, що за роки незалежності та завдяки історіографічній традиції діаспори досить всебічно і ґрунтовно вивчено історію становлення й функціонування Богословської академії у Львові. Правда, усі названі нами публікації тяжіють виключно до богословського аспекту проблеми або ж прочитують її виключно в контексті історії української церкви.

Задекларувавши освітню реформу, провідники УГКЦ вбачали її головним завданням створення Богословської академії. Першим кроком до втілення задуму стало заснування богословського факультету Львівського таємного університету, який почав функціонувати 1920 року. У його структурі налічувалося 3 факультети, 15 кафедр, 54 професори, 1 500 студентів [2, 45]. Польський уряд закрив цей навчальний заклад 1925 року.

Тимчасова невдача не розчарувала освітнього реформатора А. Шептицького. Тим більше, що в майбутній реалізації наукових планів він міг опертися на здібного організатора богословської освіти, отця-доктора Й. Сліпого, який до того ж зарекомендував себе енергійним і вмільним ректором Львівської духовної семінарії (1925), ініціативним керівником Богословського наукового товариства (1925) та ерудованим редактором часопису "Богословія" і всіх його видань.

За дорученням митрополита колишній вихованець філософсько-богословських факультетів у Римі та Інсбруку вирушив у подорож по Західній Європі, щоб ознайомитися з специфікою організації навчально-виховного процесу у високих богословських школах в Італії, Німеччині, Франції, Англії. Після затвердження статутів академії митрополит А. Шептицький призначив Й. Сліпо-

го 28 лютого 1928 року на посаду ректора. Урочисте відкриття Богословської академії у Львові 6 жовтня 1929 р. можна вважати епохальною подією в житті української церкви. На урочистостях з нагоди відкриття закладу з основною доповіддю "Значіння й устрій Греко-Католицької Богословської академії" виступив ректор Й. Сліпий, який констатував: "Найвищі школи є об'явом глибини ума, вогнищем науки і двигуном народного життя. Вони є найсильнішим джерелом, з якого пливе розумове життя нації, і майстернею інтелектуальних здобутків. Провідники народу дістануть там вишколення і леліють ідеали, що стануть сонцем в їх майбутній праці, – там твориться духовна аристократія народу [20, 51]". Така постановка питання виходила з глибин серця ректора, бо у своєму знаменитому "Заповіті" він писав: "З любови до науки залишився я і далі добровільним в'язнем Христа. Як той, що став добровільним в'язнем Христа, служив я богословській, колись так світлій, науці, спираючися воздвигнути її з руїни, оновити її, у свідомості, що Наука – це один з наріжних каменів-стовпів відродження і сили народу" [25, 9–10].

Важливе значення для поживлення студентської наукової роботи мала реформа католицької богословської освіти, задекларована 24 травня 1931 р. Папою Римським Пієм XI в енцикліці "Deus scientiarum Dominus". Її зміст виклав у популярній формі на сторінках часопису "Богословія" ректор Й. Сліпий, акцентуючи, що академія надає кожному студентові можливість за досягнуті знання отримати не лишень ступінь магістра чи бакалавра, але й має право організувати захист докторських дисертацій з числа найкращих студентських наукових робіт [24, 99–100].

Упродовж усієї діяльності Богословської академії отець-ректор Й. Сліпий націлював професорсько-викладацький склад на те, що одним з найважливіших показників роботи є налагодженість і ефективність студентської наукової праці. Колективними зусиллями її було вирішено організувати переважно на предметних наукових семінарах. За дорученням ректорату професор М. Чубатий підготував Статут для семінару з історії української церкви. Розглянувши його, Професорська Колегія затвердила документ 10 лютого 1939 р. і рекомендувала використовувати в роботі іншим кафедрам [26, 109].

У навчальному закладі постійно працювали 10 семінарів: догматичний (о. д-р Й. Сліпий), біблійний (о. д-р Т. Галушчинський і д-р І. Черняк), правничий (о. д-р Р. Ковшевич і о. д-р Л. Глінка), історії

України (д-р І. Крип'якевич), Історії Унії і української церкви (д-р М. Чубатий), гомілетичний (о. д-р І. Фіголь і о. д-р А. Ішак), мистецтва (д-р В. Залозецький), соціології (о. д-р М. Конрад) та церковнослов'янської мови (д-р К. Чехович). На засіданнях семінарів студенти виступали з доповідями, окремі з яких були надруковані в періодичних виданнях, а їх автори винагороджені ректоратом. Крім того, дуже багато статей і розвідок богослови видруковували в часописах "Мета", "Діло", "Христос – Наша Сила", місячниках "Нива", "Богословія", "Пресвята Богородице" [20, 323].

Оскільки вся організація наукової студентської роботи була підпорядкована стратегічній меті академії – підготовці висококваліфікованих священників, озброєних сучасними знаннями, то учасники біблійного семінару зайнялись поглибленим вивченням Святого Письма. У 1929/1930 н. р. до нього прилучилося 23 студенти. Наприклад, у 1936/1937 н. р. головною темою самостійних досліджень стала старозавітна Книга пророка Ісайї. Найбільш досконалі реферати до запланованих дискусій підготували студенти Е. Міщій, І. Пеца, П. Смаль, Б. Остапович, О. Охримович [20, 339].

Найжвавішу діяльність розгорнув гомілетичний семінар, адже кожен із студентів V курсу був зобов'язаний упродовж академічного року виголосити одну ґрунтовно підготовлену доповідь. Тут здійснювалися найбільш практичні справи майбутніми душпастирями, бо паралельно з катехитичною стороною проповіді значна увага приділялася її доцільності, ясності і чіткості викладу, ораторському мистецтву та дохідливості. На семінарі спостерігалася наростаюча динаміка: у 1934/1935 н. р. було виголошено 41 проповідь, 1935/1936–1958, а в 1936/1937–1968 проповідей [20, 339].

Церковна історія завжди перебувала в епіцентрі наукових інтересів українських студентів-богословів. Значення історичного семінару незмірно зросло після того, як цю ділянку наукової роботи очолив талановитий учений-історик, професор М. Чубатий. Окремі студентські роботи під його керівництвом були виконані на такому високому рівні, що ректорат рекомендував їх до друку на сторінках провідного часопису богословської науки в Галичині – "Богословія". Так, зокрема праця В. Левицького "Церковне судівництво в церковних уставах XI й XII ст." опублікована в книзі 2–4 за 1930 р., а згодом і дослідження П. Савчука "Причинки до правдивності Кирила Люкариса" [7, 9].

Якщо на ранньому етапі діяльності історичного семінару його учасники оп-

рацьовували реферати на основі певних наукових праць або ж давали власну інтерпретацію кільком історичним текстам, то вже згодом вони виносили для обговорення і дискусій самостійні глибокі дослідження, що базувалися на використанні матеріалів-першоджерел.

Про інтелектуальний та професійний рівень історичного семінару можна робити висновки з урочистого засідання 20 грудня 1933 р., присвяченого 300-літтю від дня смерті великого подвижника на ниві об'єднання церков в Україні в XVII ст., архієпископа Мелетія Смотрицького. Студенти запросили на науковий форум ректорат у повному складі, Професорську Колегію, усіх вихованців академії та визначних діячів української науки у Львові. Засідання відкрив професор М. Чубатий, подавши в доповіді загальну характеристику життєвого шляху і творчості М. Смотрицького. Після нього з прекрасними рефератами виступили студенти Б. Побігуший та І. Федішко, які розкрили полемістську діяльність М. Смотрицького і його устремління до об'єднання української церкви [20, 335].

1934 р. учасники семінару підготували власне видання, яке мало назву "Архів семінара історії Церкви при Гр.-Кат. Богословській академії у Львові". Перший том присвячувався 300-літнім роковинам смерті М. Смотрицького.

Не менш важливе значення для фахового становлення майбутніх священників мав семінар церковного права, де студенти вивчали християнську юридичну спадщину, виробляли навички і вміння в укладанні релігійних законодавчих актів.

З ініціативи видатного історика України, професора І. Крип'якевича в академії упродовж 1934–1937 років діяв семінар, на якому студенти поглиблено вивчали історію галицьких парохій. Цей напрям історичного пізнання спонукав студентів-богословів до пошуків в архівах метрикальних книг, описів земель парохій, матеріалів до біографій відомих галицьких священників. Обстежуючи церковні архіви на місцях, вихованці академії часто робили несподівані відкриття й поповнювали музей рукописами і стародруками, старовинними іконами, виявленими в захристіях, на хорах і в дяківських крилосах.

Визначних результатів досягнув семінар слов'янської філології, який налагодив регулярні випуски свого друкованого органу – часопису "Слово". Крім проблем із слов'янської лінгвістики і літературознавства, молодь торкалась у своїх етнографічних дослідженнях весільних і різдвяних звичаїв, обрядів сільських косарів. Популярність "Слова" зростала

завдяки редакторській праці активного члена семінару, студента Ю. Бабія.

Логічним підсумком роботи семінару церковного мистецтва стало видання студентського наукового журналу "Мистецтво і культура" (1939). Перший випуск часопису привернув увагу шанувальників мистецької старовини як багатством і тематикою дослідницьких робіт, так і рівнем поліграфічного виконання, особливо обкладинкою, створеною молодим митцем В. Конашем.

Значна увага приділялась керівництвом академії збагачуванню бібліотечно-го фонду, який допомагав професорам і студентам проводити ефективну наукову роботу. Бібліотека закладу комплектувалася на базі книгозбірні семінарії і Богословського наукового товариства. Згодом вона налагодила тісну співпрацю з найбільшими бібліотеками Львова – Наукового товариства імені Шевченка, Національного музею, о.о. Студитів "Студіон" Народного Дому, Оссолінеуму, Університету. Зусиллями бібліотечних працівників був встановлений міжнародний книгообмін. За десять років функціонування академії книжковий фонд досяг 5 939 примірників, а ще до послуг вихованців належало 12 000 томів книгозбірні Богословського наукового товариства [21, 55].

Початок Другої світової війни приніс для найбільшої скарбниці богословської літератури в Україні страшні випробування. 15 вересня 1939 р. декілька німецьких авіаційних бомб знищили дощенту корпуси академії, у яких зберігався бібліотечний фонд. 17 вересня 1939 р. до Львова увійшли більшовицькі війська. У процесі ліквідації червоними окупантами всіх навчальних духовних закладів УГКЦ безслідно зникла бібліотека Духовної Семінарії і Богословського наукового товариства у Львові.

Здобувши богословську освіту в класичних європейських університетах, отець-ректор Й. Сліпий добре розумів, що для вивчення історії української церкви, сакрального мистецтва та літургії необхідно створити при академії музей. Тому ще задовго до відкриття навчального закладу молодий доктор богослов'я почав збирати зі всієї Галичини старовинні ікони і книги. Цінні мистецькі речі церковного вжитку. Його колекція стала основою для формування експозиції музею. Збірка історичних християнських реліквій (1321) дала змогу професорам І. Свенціцькому, В. Залозецькому та І. Старчуку на конкретних творах ілюструвати перед студентами розвиток українського церковного мистецтва [23, 128]. Систематичне опрацювання музейної збірки прилучало майбутніх священнос-

лужителів до культурно-просвітницької праці, розвивало в них почуття краси, облагороджувало індивідуальне богопошанування. Наукові знання, отримані на семінарах і екскурсіях у музеї, ставали духовною зброєю у справі збереження пам'яток національної культури.

Ректорат академії, усвідомлюючи виховний вплив оточення на студентську молодь, задумав розмалювати невеличку академічну капличку в дусі високих традицій української іконографії. Цю справу було доручено виконати П. Холодному, митцю з різнобічною освітою та неперевершеним талантом. Іконостас каплиці вирізьбив відомий львівський майстер-декоратор А. Коверко. П'ятдесят чотири ікони, створені П. Холодним для намісного, святкового і апостольського ярусів, були витримані у романсько-візантійському стилі [9, 127].

Іконостас Каплиці так само, як і іконопис академічного храму Святого Духа, виконаний визначним художником-іконописцем М. Сосенком, спроектував напрям для церковного малярства. Це були взірці для духовенства і митців. Їх наслідували сотні разів в Україні. Таким чином, студенти-богослови отримували в академії безцінну науку щодо дотримання гармонії в будівництві та оздобленні церков, піднесенні загального рівня сакрального мистецтва із збереженням традиційних художніх форм.

Здійснивши паломницькі подорожі на батьківщину Ісуса Христа – до Палестини, митрополит А. Шептицький і о. д-р Й. Сліпий наочно переконалися, яке важливе значення має біблійна археологія для поглиблення знань студентів-богословів зі Святого Письма. Разом з тим вони знали про ще не звідані археологічні багатства на території України і необхідність вироблення нових підходів до охорони та збереження пам'яток старовини. З цією метою в академії було засновано кафедру археології, а на посаду її завідувача запрошено всесвітньо відомого дослідника, професора Я. Пастернака.

Узявшись за реалізацію навчальної програми, Я. Пастернак, крім усебічного теоретичного забезпечення курсу, на передній план поставив наукову археологічну підготовку майбутніх священників. Практичні науки навички здобули вже перші випускники Богословської академії в процесі розкопок 1932 р. в підземеллях собору Святого Юрія у Львові, де в крипти були виявлені поховання галицьких архієреїв, священників, монахів [15, 314–315].

"Таким чином, на полі української археології заявився новий, дуже сильний чинник, виховується молоде покоління духовенства, яке, попри високу бо-

гословську освіту, винесе з мурів Богословської академії ще й нове для нього знання рідної старовини, вже необхідне нині при культурно-освітній праці між народом, – писав Я. Пастернак в одній із своїх статей, – та кінчене до відповідного, наукового добування нових матеріалів, для археології, як вихідної точки не лише матеріальної культури, а й історії релігійних вірувань та взагалі духовного життя людини на наших землях" [16].

Заради ефективного вивчення курсу української археології досвідчений науковець-педагог написав підручник, який спеціально призначався для студентів Богословської академії і священників Галичини [14].

Ректорат навчального закладу започаткував археологічні екскурсії для виявлення невідомих пам'яток, на яких у перспективі мали б провадитися стаціонарні розкопки.

1932 р. Я. Пастернак разом із студентами-богословами виявили й розкопали старовинний цвинтар XV ст. із підплитовими похованнями в с. Делеві на Тлумачині [8, 172]. Такий самий тип поховань зафіксовано при розкопках трьох могил у с. Осталоновичі на Львівщині [22, 896]. Друга студентська археологічна експедиція пролягла до літописної Теребовлі, що на Тернопільщині. Виявлені на терені княжого міста знахідки давньоруського часу поповнили археологічну колекцію музею [20, 604].

Сім фінансово і матеріально забезпечених ректоратом експедицій, які діяли упродовж 1932–1936 років, відкрили десятки різночасових археологічних пам'яток (городища, селища, стоянки, могильники) на території Галичини. Знайдені в процесі розкопок пам'ятки матеріальної культури стали експонатами в академічному музеї.

Найцінніше наукове відкриття експедиція Богословської академії зробила 1935 р. в с. Побережжя на Прикарпатті. Тут було виявлено й частково розкопано фундаменти храму-ротонди, спорудженого в романському стилі в епоху правління Данила Галицького [17].

Учасник шостої експедиції студент-богослов Д. Микитюк, який брав участь у розкопках літописного міста Щекотин на Глинському городищі біля Жовкви, залишив у греко-католицькому часописі "Мета" зворушливий конспект з кількадеденного заняття з польової археології, проведеного для вихованців академії професором Я. Пастернаком [11].

На пропозицію отця-ректора М. Сліпого керівник археологічного семінару провів у травні 1938 р. дослідження крипти під кам'яною підлогою академічної церкви Святого Духа. Разом із студентами семінару вони зафіксували

рідкісний поховальний звичай ченців-домініканців XVIII ст., які клали своїх померлих на кам'яний поміст, а потім тлінні останки скидали до "братської могили", виритої в куті крипти [19, 158–160].

З метою поставити на ще вищий рівень наукову роботу студентів, за свідченням отця-доктора В. Лаби, Й. Сліпий "планував на Богословській академії, крім філософського і богословського факультету, зорганізувати третій – правничий факультет та підготовляв перетворення Богословської академії в український університет, до якого мала б вступити світська університетська мода [7, 12].

На перешкоді геніальних задумів ректора стала Друга світова війна й окупація більшовиками Галичина, унаслідок чого Богословська академія 1944 р. припинила своє існування.

Значення студентської науково-дослідницької роботи можна оцінювати у двох аспектах – міжнародному та національному. Богословська академія брала участь у з'їздах у Велеграді, Пинську, Відні, Сольногороді, на конгресах славистів у Варшаві і візантологів у Римі та в Унійному з'їзді у Львові. Зарубіжна преса так оцінювала діяльність навчального закладу в міжвоєнний період: "В цих кількох роках Львівська академія піднеслася на рівень найкращих теологічних факультетів в Європі" [20, 324].

Після насильницької ліквідації УГКЦ 1944 р. вихованці академії відродили і примножили її славу в новоутвореному Українському Католицькому Університеті. Запалені у стінах академії "світильники Істини" вони понесли в повоєнний час до численних українських громад, розсіяних по всіх континентах світу.

Незважаючи на кривавий терор, учинений комуністичною владою проти священнослужителів УГКЦ, більшість учорашніх вихованців академії перейшли на нелегальне становище і працювали для Бога, України та добра рідного народу в умовах катакомбної, але нескореної церкви. Сильна віра, примножена знаннями і наукою, робить людину незламною. Отже, той десятирічний досвід студентської науково-дослідницької роботи, який збагатив Богословську академію у Львові, повинен бути використаний в повному обсязі сучасними вищими богословськими навчальними закладами. Бо, справді, наукова діяльність молоді в академії знаходилась на рівні класичних європейських університетів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бистрицька Е.* Йосиф Сліпий – організатор богословської науки в Україні / Е. Бистрицька // Патріарх Йосиф Сліпий як визначний український ієрарх, науковець і патріот : матеріали Міжнародної наукової конференції (20 вересня 2002 року, м. Київ). – К. 2003. – С. 106–115.
2. *Гайковський М.* Українська греко-католицька церква в часи митрополитування Андрея Шептицького / М. Чайковський // Київська церква. – 2001. – № 2–3. – С. 32–46.
3. *Гаюк В.* Патріарх Йосиф – подвижник богословської науки в Україні / В. Гаюк // Кардинал Йосиф Сліпий і сучасність : збір. матеріалів Всеукраїнської наукової конференції на пошанування 110-ї річниці від дня народження глави Української Греко-Католицької церкви, кардинала Йосифа Сліпого (11–12 жовтня 2002 р.). – Івано-Франківськ : Плай, 2002. – С. 27–36.
4. *Геник Л.* Філософська освіта у Львівській Богословській Академії (1928–1944 рр.) / Л. Геник // Історія релігій в Україні : матеріали VIII Міжнародного круглого столу (11–13 травня 1998 року). – Львів : Логос, 1998. – С. 59–61.
5. *Гринів О.* Йосиф Сліпий як історик, філософ, педагог / О. Гринів. – Львів : Місіонер, 1994. – 160 с.
6. *Дацько І.* Римський період наукової діяльності Патріарха Сліпого / І. Дацько // Патріарх Йосиф Сліпий як визначний український ієрарх, науковець та патріот : матеріали Міжнародної наукової конференції (20 вересня 2002 року, м. Київ). – К., 2003. – С. 78–89.
7. *Лаба В.* Митрополит Йосиф Сліпий як науковець і науковий організатор / В. Лаба // Логос. – 1956. – Т. VII. – Кн. I. – С. 7–12.
8. *Ленчик В.* Слуга Божий Кир Андрей Шептицький – добродій української культури / В. Ленчик // Богословія. – Рим, 1983. – Т. XVIII. – Кн. 1–4. – С. 151–162.
9. *Лукань В.* Вибрані статті про мистецтво. Явища. Постаті. Імена / В. Лукань. – Івано-Франківськ, 2009. – 240 с.
10. *Марусин М.* Погляд на виховання кандидатів духовного стану в Україні / М. Марусин // Богословія. – Рим, 1983. – Т. XXI–XXIV. – Кн. I–IV. – С. 40–90.
11. *Микитюк Д.* Під попелом століть / Д. Микитюк // Мета. – 1936. – 10 лютого.
12. О. ректор д-р Йосиф Сліпий. Десять літ праці Богословської академії / Й. Сліпий // Нива. – 1938. – Т. XXXIII. – С. 387–390.
13. *О. Соловій.* М. ЧСВВ. Митрополит Йосиф Сліпий як науковець-бого-

слов / М. Соловій // Наукові записки Українського Вільного Університету. – Мюнхен, 1969. – Т. 9–10. – С. 185–198.

14. *Пастернак Я.* Коротка археологія західноукраїнських земель / Я. Пастернак // Богословія. – 1932. – Т. X. – Кн. I. – С. 38–79; Кн. 2. – С. 147–164; Кн. 3. – С. 119–258.

15. *Пастернак Я.* Звіт з археологічних дослідів у підземеллях катедри св. Юрія у Львові / Я. Пастернак // Богословія. – 1932. – Т. X. – Кн. 4. – С. 312–315.

16. *Пастернак Я.* Новий чинник в українській археології / Я. Пастернак // Діло. – 1934. – 30 вересня.

17. *Пастернак Я.* Цінне археологічне відкриття з княжих часів / Я. Пастернак // Діло. – 1935. – 29 червня.

18. *Пастернак Я.* Перші археологічні розкопки з рамени гр. кат. Богословської академії у Львові / Я. Пастернак // Богословія. – 1936. Т. XIV. – Кн. 2–3. – С. 165–179.

19. *Пастернак Я.* Крипта під церквою Святого Духа гр.-катол. Богословської академії у Львові / Я. Пастернак // Богословія. – 1938. – Т. XVI. – Кн. 1–4.

20. Світильник Істини. Джерела до Історії Української Католицької Богословської академії у Львові. 1928–1944. (Матеріали зібрав і опрацював д-р Павло Сениця). – Торонто – Чикаго, 1971. – Ч. I. – 718 с.

21. Світильник Істини. Джерела до Історії Української Католицької Богословської академії у Львові. 1928–1944. (Матеріали зібрав і опрацював д-р Павло Сениця). – Торонто – Чикаго, 1976. – Ч. II. – 663 с.

22. Світильник Істини. Джерела до Історії Української Католицької Богословської академії у Львові. 1928–1944. (Матеріали зібрав і опрацював д-р Павло Сениця). – Торонто – Чикаго, 1971. – Ч. III. – 960 с.

23. *Сидор О.* Внесок Патріарха Йосифа Сліпого в історію українського музейництва // Київська церква. – 2001. – С. 124–132.

24. *Сліпий Й.* Реформа богословських студій / Й. Сліпий // Богословія. – 1932. – Кн. 1–4. – С. 97–100.

25. *Сліпий Й.* Заповіт Патріарха // Й. Сліпий. – Львів : Логос, 1995. – 48 с.

26. *Федуник А.* Митрополит Йосиф – ректор Греко-Католицької Богословської Академії / А. Федуник // Богословія. – Рим, 1963. – Т. XXI–XXIV. – Кн. 1–4. – С. 106–122.

Стаття надійшла 21.02.2013 р.